

Unga judar i sekelskiftets Stockholm – lektionshandledning till Historiska vandringar

I ljudvandringen *Unga judar i sekelskiftets Stockholm* möter eleverna Fejga, Herman och Ferdinand, tonåringar i Stockholm decennierna runt år 1900. De tillhörde arbetarklassen och deras familjer hade invandrat från Östeuropa. Uppgiften fokuserar på frågor om källmaterial och källhantering, identitet och resonemang om kontinuitet och förändring.

Instruktion till uppgiften

- I den här uppgiften lyssnar eleverna till ljudvandringen [*Unga judar i sekelskiftets Stockholm*](#) – antingen genom att gå den cirka 60 minuter långa vandringen från Södermalm till Gamla stan, eller genom att lyssna på ljudspåren i klassrummet eller hemifrån.
- Det finns tre olika lektionsuppgifter som utgår från ljudvandringen:
 - 1) en övning för att kontrollera att eleverna lyssnat, läst och förstått,
 - 2) frågor som rör kontinuitet och förändring, och
 - 3) källhantering, källtolkning och källkritik.Du kan välja att göra en eller flera av uppgifterna i lektionsförslaget. De passar att göra enskilt, i mindre grupper eller i helklass.

Om ljudvandringen *Unga judar i sekelskiftets Stockholm*

Övningen utgår från ljudvandringen *Unga judar i sekelskiftets Stockholm* på historiskavandringar.se, som är ett samarbete mellan Stadsmuseet i Stockholm och Stockholmskällan. Du tar del av ljudvandringarna direkt i webbläsaren, i telefonen eller på dator. Till varje ljudspår finns en transkription av berättelsen.

Den streckade rutten på kartan som hör till varje ljudvandring visar hur du ska dig framåt genom stadsrummet. Följ kartnål efter kartnål, tryck igång ljudspåret på respektive plats och tar del av det bildmaterial som fördjupar berättelsen. Du kan även ta del av ljudvandringarna hemifrån eller i klassrummet så övningen kan göras utan att vandra fysiskt i staden.

Kontext till vandringen: "Judehuset" berättar en större historia

Under tryck av återkommande antisemitiska pogromer i dåvarande Ryssland 1881-1884 och 1903-1906 kom tusentals judar att söka sin tillflykt till Sverige under åren fram till 1914 då första världskriget stängde gränserna. Också politiska oroligheter och ekonomiskt svåra tider bidrog till att många sökte sig till andra länder vid den här tiden. I det kejserliga Ryssland var judar endast tillåtna att bo i ett område längs den västra gränsen, som framför allt motsvarar dagens Litauen, Belarus och Ukraina.

1860 upphävde Sverige passtvänet och fri invandring rådde. De judar som etablerade sig i Sverige före 1860 kom vanligtvis från Västeuropa, reformerade religionsutövningen och traditionerna så att de i vissa fall närmade sig det kristna majoritetssamhällets. Exempelvis blev det vanligt att de judiska ceremonierna *bar mitzva* och *bat mitzva* som markerar pojkars och flickors religiösa myndighetsålder benämndes "judisk konfirmation" och sedvänja att ungdomarna klädde sig i vitt, snarlikt den protestantiskt kristna konfirmationen.

Många av de judar som invandrade till Sverige från 1860 hade vana av andra traditioner och seder kopplade till sin religionsutövning, som återspeglades bättre i den traditionella synagogan *shul* på Södermalm än i den stora reforminriktade synagogan intill Kungsträdgården.

Den judiska församlingen krävde svenskt medborgarskap för att bevilja medlemskap i församlingen, men även om de som bodde på Klippgatan 19 inte var medborgare eller medlemmar i församlingen, ordnade den bland annat med läxläsning och religiös utbildning för barnen som bodde där.

Huset på Klippgatan 19 byggdes 1912-1913 av filantroperna Sophie och Eduard Heckscher, ett välbeställt, judiskt par vars familjer levte i Sverige i flera generationer. De ville göra vardagen enklare för fattiga judiska invandrarfamiljer från östra Europa genom att upplåta lägenheter till subventionerade hyror. Huset kallades "judehuset" i folkmun, kanske framför allt bland kristna stockholmare.

Huset byggdes i en tid då det sociala skyddsnätet i Sverige inte var särskilt utbyggt. Sophie och Eduard Heckscher utövade välgörenhet när de använde en del av sin förmögenhet för att låta bygga och erbjuda subventionerade lägenheter till fattiga, ofta nyanlända judar från Östeuropa.

Svar till elevfrågorna

1. Har du koll?

1. Eleven skickar en bild på sig själv från Klippgatan 19 för att visa att hen varit där.
2. Det var ovanligt med egen toalett eller ens toalett inomhus. Många saknade badrum och duschade eller badade på badhus istället. Lägenheterna var små och det var vanligt att dela rum eller ha inneboende för att klara hyran.
3. *Barnrikehus* var en form av *social housing*, där hyrorna kunde vara reducerade eller kontrakten specifikt villkorade för familjer som hade många barn. Under de första decennierna på 1900-talet byggdes många barnrikehus i Stockholm med jämförelsevis relativt hög standard, som delad eller egen WC och badrum till exempel.
4. Rebecka Weskowsky, född Adamsky, var född i London i Storbritannien.
5. De gick till badhuset, eventuellt med en förutbestämd plan att stjäla.
6. På Söderbadet fanns en *mikveh*, det rituella judiska badet.
7. Eleven skickar en bild på sig själv från Klippgatan 19 för att visa att hen varit där.
8. Fejga arbetade som springflicka och lärde sig troligtvis hitta bra eftersom hon behövde utföra ärenden åt sin arbetsgivare över hela staden.
9. Polisen tog dem till fotografen i Gamla stan för att ta signalementsfotografi efter att de blivit gripna för stölden på badhuset.
10. Det är en plats med lång judisk historia. Här låg synagogan 1795-1870 i samma lokaler som dagens Judiska museet. När Herman och Ferdinand greps av polisen låg en polisstation i huset.

Uppgift 2. Kontinuitet & förändring

1. Saker Fejga, Ferdinand och Herman hade gemensamt: De var tonåringar; bodde på Söder; föräldrarna hade invandrarbakgrund; var judar: jobbade istället för att gå i skolan.
2. Yrkeskläder och uniformer; Religiösa eller kulturella kännetecken som slöja eller hijab; uttryck för subkulturer och musikstil som punk, hårdrock eller K-pop
3. a) Den judiska befolkningen i Stockholm som levt i staden i generationer hade assimilerat sin kultur och religionsutövning i högre grad till det omgivande kristna majoritetssamhället. De nyinvandrade från Östeuropa var i större utsträckning höll fast vid mer traditionell eller ortodox judisk kultur.
b) Trots skillnader i seder och bruk räknade alla sig som judar; Judiska församlingen kan ha sett de som sitt ansvar att bistå och hjälpa nyanlända



Stockholmskällan

trosfränder; Det fanns en oro bland etablerade, liberala eller assimilerade judar att de nyinvandrade skulle framstå som alltför främmande för majoritetssamhället; De nyinvandrade på Klippgatan var fattiga och de som redan var etablerade vill hjälpa dem.

4. Stora synagogan hade reformerat gudstjänsterna, till exempel genom att installera en orgel, genomföra delar av gudstjänsten på svenska, att ungdomar som blir religiöst myndiga (*bar mitzva* och *bat mitzva*) bar vita kläder som vid den kristna konfirmationen i Svenska kyrkan. I den traditionella *shul* på Södermalm hölls gudstjänsterna enligt den ortodoxa ordningen. Generellt och på gruppnivå är det vanligt att första generationens invandrare behåller mer av traditioner och seder från hemlandet och att senare generationer blandar eller på andra sätt anpassar kulturen efter majoritetskulturen i landet.

Uppgift 3. Källhantering, källtolkning & källkritik

1. Ansökningen om uppehållsbok (Fejga), polisrapport efter stölden på badhuset (Herman och Ferdinand), fotografier (bland annat Söderbadets mikve)
2. a) Till exempel Fejgas bostad på Klippgatan 19; namnskicket med judiska och "svenska" namn, uppgifter om hennes och moderns arbete, familjen Weskowskys bostad, Söderbadets mikve, polisens redogörelse och förhör efter stölden.
b) Till exempel Fejgas berättande, hennes tankar och minnen; Hermans berättelse om hur hans mamma hjälpte med slipsen; hur han kände när han blev fotograferad, hur straffet togs emot.
3. I traditionell historieskrivning har mäns historia tagit större plats eller setts som norm; likaså har de fattigas historia ägnats mindre intresse genom historien; det kan ha varit fler män än kvinnor som skrivit ned eller berättat sin historia.
4. Ljudvandringen berättar både om *ungdomar*, *arbetarklassen* och *judar* i Stockholm runt sekelskiftet 1900. Därmed blir det åtminstone delvis en personlig fråga var vi som lyssnare fäster tonvikten
5. Tänkbart källmaterial att använda för att besvara frågor kan vara folkbokföringsmaterial, exempelvis genom [Rotemansarkivet](#); [tidningsmaterial](#), och i den mån det finns bevarat dagboksanteckningar eller personliga brev.



Elevuppgift 1. Har du hängt med?

1. Ta en selfie utanför Klippgatan 19 där Fejga bodde med sin mamma och sin syster.
2. Hur såg standarden på boende ut för arbetarklassen vid sekelskiftet 1900?
3. Ta reda på vad ett *barnrikehus* är och skriv ned förklaringen.
4. I vilket land var Ferdinands och Hermans mamma född?
5. Varför gick Herman och Ferdinand ut på stan istället för att gå till jobbet?
6. Vad fanns på Söderbadet som hade särskild betydelse för traditionella judar?
7. Ta en selfie på platsen där Fejga äter sin matsäck och dinglar med benen i ljudberättelsen.
8. Varför hittade Fejga så bra i Stockholm?
9. Varför blev Herman och Ferdinand fotograferade på Stora Nygatan?
10. Varför avslutas berättelsen på Tyska Brunnspan?



Elevuppgift 2. Kontinuitet & förändring

1. Nämn minst tre saker som Fejga Kornblom har gemensamt med Herman och Ferdinand Weskowsky?
2. Ferdinand och Herman Weskowsky använder sin klädsel som ett sätt att markera grupptillhörighet och kulturell samhörighet. Ge exempel på nutida motsvarigheter.
3. Den judiska befolkningen i Stockholm som levt i staden i generationer hade annorlunda seder och traditioner än de nyanlända judarna från Östeuropa vid sekelskiftet 1900. Till exempel hölls gudstjänsterna på olika språk i Stora synagogan vid Kungsträdgården och det traditionella *shul* på Södermalm.
 - a. Varför skilde sig bruk, seder och traditioner åt mellan de båda grupperna?
 - b. Varför erbjöd Judiska församlingen bland annat läxläsning och religionsutbildning för barnen i de nyanlända familjerna?
4. Hur skilde sig gudstjänsterna mellan Stora synagogan vid Kungsträdgården och det traditionella *shul* på Södermalm? Finns det liknande skillnader idag, inom religioner eller andra sammanhang?



Elevuppgift 3. Källhantering, källtolkning & källkritik

1. Vilka historiska källor nämns i ljudvandringen som underlag för informationen om Fejga, Herman och Ferdinand?
2. Ljudvandringen blandar två metoder för att förmedla historien:
 - 1) **historieskrivning** där historiska källmaterial ger information om faktiska händelser eller företeelser, och
 - 2) **gestaltning** av historien där tolkningar, bearbetningar eller dramatisering målar en bild av de historiska aktörerna, deras tankar och händelser de är med om.
 - a. Ge 3 exempel på historieskrivning som bygger på källmaterial.
 - b. Ge 3 exempel på historieberättande med hjälp av gestaltning.
3. Varför har *springpojken* blivit mer ihågkommen och omskriven än *springflickan*, fast springflickorna var många fler i Stockholm vid sekelskiftet 1900?
4. Vad berättar ljudvandringen mest om
 - 1) *ungdomar i Stockholm*,
 - 2) *arbetarklassen i Stockholm*, eller
 - 3) *judar i Stockholm* vid sekelskiftet 1900? Resonera och motivera.
5. Formulera 1-3 frågor du vill veta mer om. Vilka källor skulle kunna ge dig svar på de frågorna?